

LECTIO PRAECURSORIA

Anna Warsell

Sisällissodan arvet maalaispitäjässä – Ruovesi vuosina 1918–1930

Jos siirtyisimme ajassa noin sata vuotta taaksepäin vuoden 1918 alkukesään ja mikäli tässä salin takaseinällä olisi ikkuna, voisitte nähdä edessänne poltetun Tammelan kaupunginosan ja nykyisen Tampere-talon takaa levittäytyvän laajan vankileirin, joka sijaitsi Kalevankankaan hautausmaata vastapäätä tuossa tien toisella puolella.

Alkukesästä 1918 leiriin oli suljettu Tampereen taistelussa hävinneitä punakaartilaisia. Alun perin venäläisten sotilaiden tarpeisiin rakennetun kasarmialueen parakeissa näkivät nälkää sadat, jopa tuhannet kapinaan lähteneet tai siihen joutuneet miehet ja naiset. Juuri toukokuun lopussa uudet lait valtiorikosoikeudesta olivat tulleet voimaan, joten periaatteessa vankien ampuminen ilman oikeudenkäyntiä oli loppunut ja kaikki kynnelle kykenevät lakimiehet ja oikeustieteen opiskelijat olivat käynnistäneet vankien esitutkinnan. Kesän edetessä ymmärrettiin, että vankien huoltaminen leireillä kävi ylivoimaiseksi, joten vähäisempiin rikoksiin syylistyneet päästettiin kotipaikkakunnalleen odottamaan oikeudenkäyntiä.

Heinäkuun puolessa välissä palasivat vielä hengissä olleet kymmenet ruoveteläiset punakaartilaiset kotiin. Monet olivat jo menehtyneet nälkään tai sairauksiin. Kotiin palanneet vangit olivat lähes tuntemattomaksi laihuneita, sairaita miehiä. Esimerkiksi Onni Koivusen muistelujen mukaan hänen veljensä tunsivat hänet vain äänestä, kun Onni nostettiin laivasta Selviikin laiturille.

Selviikin laivalaituri sijaitsee Rajalahden kylässä, lähellä Ruoveden kirkonkylää. Ruovesi on Pohjois-Hämeessä sijaitseva maaseutupitäjä, joka menetti vuoden 1918 sodassa tai sen seurauksena yli kolme sataa miestä, ja kunnan huolettavaksi jäi lähes yhtä monta punaorpoa. Väitöstutkimuksessani selvitin, miten tuo sodan keskelle joutunut ja sodasta vakavasti kärsinyt maalaispitäjä toipui sodasta.

Ruovesi valikoitui tutkimuskohteekseni monestakin syystä. Ensinnäkin Ruovesi oli sodanaikainen rintamapitäjä, jonka alueella käytiin sotaa noin kuukauden ajan helmikuun lopulta maaliskuun lopulle. Sodan vaikuttavuus paikallisyhteisöön oli luonnollisesti huomattavasti merkityksellisempää kuin seudulla, joka ei joutunut kokemaan väkivaltaista kriisiä omalla alueellaan.

Toinen tutkimukseni lähtökohta oli pitäjän agraarinen elämäntapa ja kulttuuri. Maaseutupitäjän sodasta selviytymisen keinot erosivat teollisuuspaikkakuntien tai kaupunkien vastaavista käytännöistä.

Kolmanneksi Ruovesi oli vahvasti sosialistienemmistöinen pitäjä, ja koska sisällissodan vastakkaiset osapuolet jakoutuivat karkeasti työläisiin ja porvareihin, tarjosi niin sanottu ”punainen pitäjä” hedelmällisen tutkimusympäristön pohtia sodan osapuolten sodan jälkeisestä tapaa rakentaa uutta tai palauttaa entistä yhteisöllisyyttä.

Lisäksi kotiseudun menneisyys on motivoiva, antoisa ja mielenkiintoinen tutkimuskohde. Vaikka en ole kotoisin Ruovedeltä, olen elänyt siellä nuoruuteni ja aikuisuuteni ja koen pitäjän kotiseudukseni. Tutkimuskohteen keskellä eläminen tuo sisällissodan monin tavoin lähemmäs. Asun

aivan entisen punakaartin esikuntanaan pitämän talon naapurissa, ja kotikyläni pienen järven jäällä kohtasi moni kohtalonsa. Lenkkeilen päivittäin entisillä taistelupaikoilla, ja esimerkiksi Väärinmajassa sijaitsevan äitini kotitalon autotallin hyllyä koristaa sisällissodan aikainen ammus, joka löytyi tontin maansiirtotöiden yhteydessä. Oli siis vaikeaa olla tarttumatta aiheeseen, joka tuli vastaan kaikkialla.

Historiantutkimuksen keskeinen kysymys on yksilön ja yhteisön välinen suhde. Suhdetta voidaan tarkastella joko makro- tai mikrotasolla. Makrotasolla sotaa ja sen seurauksia tutkitaan kansallisesta näkökulmasta ja pyritään vastaamaan tutkimuskysymyksiin yleisellä tasolla. Mikrohistoriallinen tutkimus pureutuu yksittäisiin henkilöihin, pieniin yhteisöihin ja niiden suhdeverkostoihin.

Omassa tutkimuksessani paneuduin mikrohistoriallisella otteella yhden paikkakunnan ja sen asukkaiden tapaan toipua pitäjää ravistelleesta kriisistä. Mikrohistoria selittää ilmiötä poikkileikkauksen tavoin – historiantutkija Matti Peltosen sanoin ”sivuilleen katsoen” – jolloin samat henkilöt tavataan tutkimuksen edetessä aina uudelleen eri yhteyksissä. Näin kerättyjen havaintojen avulla on mahdollista löytää erilaisia yhteyksiä kansallisten ja mikrotason ilmiöiden välillä. Näin paikallisten tapahtumien tutkimus tuo uutta tietoa samasta tapahtumasta kirjoitettuun kansalliseen historiaan. Esimerkiksi käsitys Suomen sisällissodan jälkeisestä ajasta perustuu sodan voittajien julkisuudessa korostamaan määritelmään, jonka mukaan valkoiset kansallissankarit vapauttivat maan sosialistien vallasta. Hävinneet punakaartilaiset kuvattiin raakoina murhamiehinä ja kaiken pahan ja kärsimyksen aiheuttajina.

Paikallisella tasolla tai etenkin yksilöiden näkökulmasta katsottuna vallalla ollut selitys ei pitänyt välttämättä lainkaan paikkaansa. Monet hyveellisinä sankareina pidetyt valkoiset sotilaat ampuivat vihan vallassa syyttömiä punakaartilaisia, eivätkä kaikki kapinalliset ampuneet koko sodassa laukaustakaan – tai päinvastoin. Merkityksellistä onkin ymmärtää, että yleisen tason kansallinen historiankirjoitus kuvaa väistämättä jonkinlaista keskiarvoa tapahtumista, mutta jokaisessa kaupungissa, pitäjässä tai kylässä sota ja sen seuraukset koettiin omanlaisinaan.

167

Tarkastelin tutkimuksessani tavallisten kuntalaisten koettua yhteisöllisyyttä. Miten repivän sodan lähtökohdista elämän uudelleen rakentaminen tapahtui? Keskeinen tutkimusongelmani oli, miten pitäjän asukkaat jatkoivat sodan jälkeen elämäänsä. Syvennyin tavallisten ihmisten arkisiin kokemuksiin, pyrin ymmärtämään heidän elämäänsä ja huomioimaan ne yksilölliset menetelmät, joita he käyttivät. Tavoitteeni oli kohdella yksilöitä historiallisina toimijoina ja kuulla, mitä heillä oli kerrottavanaan. Olen nostanut tutkimukseni pääosaan ruoveteläiset torpparit, torpanpojat, talolliset, kauppiat ja virkamiehet, mutta myös naapurit ja sukulaiset, isät, äidit ja lapset.

Merkittävä osa lähdeaineistostani koostuukin sodan ja sen jälkeisen ajan kokeneiden ihmisten muistoista 1920-luvun todellisuudesta Ruovedellä. Keräsin aineistoni Kansantieteelliseen Arkistoon tallennetuista 1970-luvun alussa kerätyistä ruoveteläisten haastatteluista sekä lähinnä Työväen arkistoon tallennetuista muisteluista. Lisäksi tuon ajan ihmisten ääni kuuluu valtiorikosoikeuden asiakirjoihin sisältyneissä lausunnoissa ja kirjeissä. Käytössäni oli myös joitakin yksityisarkistoja, jotka sisältävät kirjeitä, päiväkirjamerkintöjä ja nauhoitettuja haastatteluja. Muistitiedon avulla olen antanut tapahtumiin osallistuneiden ja niiden keskellä eläneiden paikkakuntalaisten *kertoa oman näkemyksensä* pitäjän menneisyydestä.

Muistitiedon käyttöä kritisoidaan sen subjektiivisuudesta ja epäluotettavuudesta. Olette ehkä huomanneet, että ihmiset muistavat väärin, kertovat asioista itselleen edulliselta kannalta ja lisäävät omiin muistoihinsa muilta kuulemiaan asioita. Aineistossani eräs haastateltava huomautti, että muisti pettää joskus, vaikka se toisinaan pitää hyvinkin hukinsa!

Mutta – muistitiedon avulla ei olekaan tarkoitus selvittää mitä ja miksi tarkalleen tapahtui, vaan nimenomaan sitä, millaisena ihmiset kokivat tapahtumat ja erityisesti, millaisina he ne muistavat.

Muistot kertovat kyläläisten kokemuksista, keskinäisistä suhteista, asenteista ja mielipiteistä, kaikesta siitä mistä 1920-luvun paikallisyhteisön sosiaalinen todellisuus koostui. Ennen kaikkea muistot kertovat juuri siitä millaisena sisällissodan jälkeinen aika muistetaan ja mitä siitä haluttiin kertoa. Tärkeää oli myös pohtia, miksi joistakin asioista vaiettiin.

Sota ja siitä toipuminen ovat väistämättä sidoksissa toisiinsa. Sodan aikana koettu väkivalta jätti lähtemättömät jäljet myös sodasta selviytyneisiin. Ruovedelläkin kuoli ihmisiä sekä taisteluissa että niiden ulkopuolella, mutta poikkeuksellista oli, että satojen punakaartilaiden pitäjässä valkoiset surmasivat sodan aikana vain kolme työläistaustaista siviiliä. Sodan päätyttyä paikkakunnalla ei ammuttu ketään. Huomionarvoista on, että Ruovedellä ei käyty paikallisia suojeluskuntalaisten järjestämiä pikaoikeudenkäyntejä eikä myöskään tuomittu paikallisia punakaartilaisia kuolemaan saatikka toimeenpantu monella paikkakunnalla tavallisia, nopeasti jaettuina kuolemantuomioita.

Sodan jälkeisen väkivallan suhteelliseen vähäisyyteen löysin ainakin kolme ilmeistä selitystä: Ensinnäkin välittömästi taistelujen tauottua Ruovedellä ei ollut yhtään punakaartilasta, joita olisi voinut tuomita. Punakaartilaiset ja heidän perheensä olivat paenneet maaliskuun lopulla Tampereelle eikä paikkakunnalle jäänyt ketään, ketä olisi voinut syyttää kapinallisuudesta. Myöhemmin Ruoveden suojeluskunta lähetti Tampereelta Ruovedelle siirretyt punakaartilaiset eteenpäin Vilppulan sota-oikeuteen eikä ryhtynyt itse tuomitsemaan kapinallisia. Pohdinnan arvoista on, miksi ruoveteläiset siirsivät vastuun tuomitsemisesta muualle. Näin tapahtui aikaisemman tutkimuksen mukaan muuallakin, ja esimerkiksi Marko Tikan mukaan vastuun siirtäminen kertoo paikallisen suojeluskunnan vastenmielisyydestä rankaisutoimia kohtaan tai siitä, että paikallisyhteisön jäseniltä haluttiin salata tieto paikallisten henkilökohtaisesta vastuusta. Monella paikkakunnalla ampujat olivat valkoisen armeijan sotilaita, mutta jälkeenpäin ajatellen Ruovesi pelastui monelta murheelta, kun maaliskuun lopussa pitäjä tyhjeni molemmista aseellisista joukoista.

Toinen syy sodan jälkeisen väkivallan vähäisyyteen oli se, että Ruovedellä kuolemantuomioita ei jaettu huhujen perusteella, vaan pienellä paikkakunnalla väkivaltaisuuksiin syyllystyneet punaiset tunnettiin hyvin, mutta tiedettiin myös ne, jotka eivät olleet syyllystyneet rikoksiin. Väitän myös, että pitäjistä olisi tuskin löytynyt isäntiä, jotka olisivat suostuneet ampumaan tuttuja torpanpoikia. Sattumaa ehkä oli, että paikkakuntalaisten joukossa ei ollut esimerkiksi Jämsässä kuolemantuomioita jakaneiden isäntien kaltaisia miehiä.

Kolmanneksi Ruoveden suojeluskunnan poliittinen kannatus pitäjässä oli pitäjän väkilukuun nähden lähes olematonta. Summittaisen työväestöön kohdistuneen väkivallan seurauksena paikallinen porvaristo olisi menettänyt todennäköisesti viimeisenkin mahdollisuutensa poliittiseen valtaan pääsystä.

Suomen sisällissodan välittömistä rankaisutoimista muodostui unohtumaton verilöyly, jonka seuraukset jakavat monia suomalaisia vastakkaisiin leireihin yhä edelleen. Aloitin tutkimukseni selvittämällä, millaisin perustein sotaan osallistuneita ruoveteläisiä punakaartilaisia haluttiin rankaista ja millaisin perustein heidät hyväksyttiin uudelleen paikallisyhteisön jäseniksi. Lähdeaineistona käytin punakaartilaiden kuulustelumateriaalia, oikeudenkäyntipöytäkirjoja ja erityisesti niiden yhteyteen liitettyjä paikallisten asukkaiden oikeuteen lähettämiä puolustus- ja syytöskirjeitä sekä Ruoveden suojeluskunnan punavangeista esittämiä lausuntoja.

Ruoveteläiset puolustivat kapinallisia kiihkeästi. Isät ja äidit, naapurit ja kyläläiset kirjoittivat satoja puolustuskirjeitä ja kokosivat nimilistoja miesten vapauttamiseksi vankileireiltä. Vaikka suojeluskunnan antamat lausunnot punakaartilaisista olivat aluksi ankaria, lausunnot vaihtuivat nopeasti myönteisiksi, ja kesäkuusta alkaen sekä isännät että torpparit halusivat pelastaa mahdollisimman monta nuorta miestä tuomioilta. Pienessä yhteisössä syytetyt olivat tuttuja, heidän tekonsa ja tekemättä jättämisensä tiedettiin eikä valtava työvoimapula voinut olla vaikuttamatta pitäjässä, jossa satoja

hehtaareja peltoa oli kylvämättä, kymmeniä perheitä oli ilman elättäjää ja taloudellinen tappio uhkasi koko maatalousväestöä.

Yksi merkittävimmistä sotaan johtaneista tekijöistä oli ollut taloudellinen eriarvoisuus, mikä maaseudulla näkyi erityisesti tilattomien heikossa asemassa ja torppareiden epävarmuutena. Niinpä maaseudun näkökulmasta katsottuna sodasta selviytymisen käännteentekevin tekijä oli maanlunastuslain voimaantulo, jonka perusteella esimerkiksi Ruovedellä lähes viisisataa torpparia tai mäkitupalaista sai lunastaa asuttamansa ja viljelemänsä tilat omakseen.

Yleinen käsitys on, että näin syntyneet maatilat olivat pieniä ja kannattivat huonosti. Näin saattoi pelkästään taloudelliselta kannalta ajateltuna ollakin, mutta uusien pienviljelijöiden muistojen mukaan tärkeintä oli itsenäisyys, tilan omistusoikeus ja sen kiistämätön hallinta, joka toi viljelijöille aikaisemman toivottomuuden ja epävarmuuden tilalle omanarvontuntoa ja luottamusta tulevaisuuteen. Uudet tilalliset nousivat myös yhteiskunnan portailla maanomistajien luokkaan, mikä lisäsi sosiaalista tasa-arvoa ja yhteenkuuluvuudentunnetta pitäjän maanviljelijöiden keskuudessa.

Suomen 1920-lukua voidaan kuvailla kahden poliittisesti vastakkaisen leirin kilpailuksi toimintatilasta. Pitäjän väkilukuun suhteutettuna Ruoveden suojeluskunnan miesvahvuus oli maamme pienimpiä. Ruovedellä sodan hävinneet tai heidän jälkeläisensä eivät joutuneet minkäänlaisen sortovallan alle tai marginaaliseen asemaan. Luonnollisesti paikkakunnalla noudatettiin kommunistien julkista toimintaa rajoittavia määräyksiä, Tampereen Etsivän Keskuspoliisin tarkkailu ulottui myös Ruovedelle ja pitäjän pienen mutta aktiivisen suojeluskunnan suhteet Lapualle olivat tiiviit, mutta ylivoimaisen sosialistienemmistön edessä työväenyhdistysten toimintaedellytykset eivät olleet vakavasti uhattuna missään vaiheessa.

Muistitiedosta voi päätellä, että suojeluskunta toimi aktiivisesti vain kirkonkylässä ja sen liepeillä, kuten Ruhalassa ja Pappilankylässä. Sivukylissä, joihin kuuluivat myös monen sadan asukkaan Murole ja Visuvesi, entiset punakaartilaiset ja suojeluskuntalaiset jatkoivat elämäänsä ainakin ulkoisesti sulassa sovussa.

Ylivoimainen enemmistö pitäjän työikäisestä väestöstä hankki elantonsa maa- ja metsätaloudesta. Suojeluskunnan jäsenet olivat pääasiassa liike-elämän nokkamiehiä ja virkamiehiä, jotka eriytyivät ammatillisestikin pitäjän suuresta viljelijäväestöstä. Sodan jälkeen erikokoisten tilojen viljelijät siirsivät poliittiset intressit sivuun ja keskittyivät tekemään yhteistyötä maatalouselinkeinonsa tuottavuuden lisäämiseksi. Talollisten osallistuminen suojeluskuntatyöhön oli vähäistä. Entiset vuokranantajat ja vuokramiehet perustivat yhdessä erilaisia osuuskuntia luottolaitoksista sonniosuuskuntiin. Kaikilla oli sama tavoite: saada maatilat tuottamaan ja turvata siten myös tulevien sukupolvien tulevaisuus. Vapaa-ajalla käytiin vuorotellen sekä työväenyhdistysten että nuorisoseurojen järjestämissä iltamissa. Erityisesti nuoret halusivat viettää aikaa yhdessä, poliittiset erimielisyydet jäivät sivuosaan.

”Mikään sota ei pääty aseiden vaikenemiseen” eikä etenkään sisällissota, jonka jälkeen sodan osapuolet joutuvat jatkamaan elämäänsä samassa paikallisyhteisössä. Tämän rinnakkaiselon on nähty *vaikeuttavan* sisällissodasta selviytymistä, mutta läheiset sosiaaliset suhteet takasivat myös sen, että eri osapuolet oppivat tuntemaan toisensa. VäkivaltaisuuDET pohjautuvat usein tietämättömyyteen, väärään tietoon perustuviin huhuihin ja vastakkaisten osapuolten jakautumiseen meihin ja muihin. Pienessä maalaiskylässä ei ollut edes sisällissodan aikana meitä ja muita. Sosiaaliset verkostot olivat tiheitä, kyläläiset tunnettiin perinpohjin. Sodan jälkeen kaikille yhteisen maatalouselinkeinon harjoittajien kesken ei ollut varaa – eikä useimmiten syytäkään – eri leireihin jakautumiseen.

Yhteisön sodasta toipuminen ja elämän uudelleen rakentaminen on erittäin monitasoinen prosessi. Ongelma on valitettavan ajankohtainen yhä edelleen kaikkialla maailmassa. Etenkin

sisällissotien rauhaan palaamisen edellytysten tutkimusta tarvitaan nyt ja myös tulevaisuudessa, sillä toisen maailmansodan jälkeen käydyistä sodista lähes 90 % on käyty valtioiden sisällä.

Oma tutkimukseni ei luonnollisesti tarjoa ratkaisua tähän vaikeaan ongelmaan, mutta yli sata vuotta sitten yhteiskuntarauhan saavuttamista helpottivat kuntalaisten mahdollisuus osallistua paikalliseen päätöksentekoon sekä torppareiden ja mäkitupalaisten saavuttama oikeus maanomistukseen. Demokratia ei takaa aina eikä kaikkialla rauhallisia oloja, mutta sen puuttuessa eri yhteiskuntaluokkien yhteiselo on erittäin vaikeaa. Yhteisön jäsenten hyvinvointia edisti myös vapaus elinkeinon harjoittamiseen. Työ oli yhteistä, ja pohjoishämäläisessä maaseutupitäjässä satoi tai paistoi yhtä aikaa sekä entisen punakaartilaisen että suojeluskuntalaisen pellolle.

FM ja KM Anna Warsellin historian alaan kuuluva väitöskirja ”Sisällissodan arvet maalaispitäjässä – Ruovesi 1918–1930” tarkastettiin julkisesti Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa torstaina 13.6.2024 Tampereen yliopiston keskustakampuksella. Vastaväittäjänä toimi professori Anne Heimo (Turun yliopisto) ja kustoksena professori Pirjo Markkola (Tampereen yliopisto).

Väitöskirjan julkaisi Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura (THPTS), ja se on luettavissa sekä painettuna kirjana että verkkoversiona: <http://hdl.handle.net/10138/576352>.